

instruments. At their own expense they tended to the wounded, and if it was necessary, helped out themselves in hospitals. The analysis of the available thesis papers has shown that it is necessary to conduct a historical analysis on the role of women during World War I. Many issues have remained unpublished, thus there are many possibilities for further research.

Key words: World War I, everyday issues, charity.

До редакції надійшла 18.10.2018.

УДК 930(477)«1941/1944»

<https://doi.org/94.10347/2522-4111.2018.39.2.14>

© Аліна Іваненко
(Чернігів)

<https://orcid.org/0000-0001-9303-7395>

ЛЮДИНА В УМОВАХ ГІТЛЕРІВСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Антропологізація історії актуалізує дослідження повсякденного життя задля розуміння цілісної картини історичних подій. Сучасним вітчизняним науковцям довелося вивчати проблему антропологічних вимірів гітлерівської окупації України з нуля. Але упродовж останніх десятиріч в Україні з'явилося немало досліджень, предметом яких стали антропологічні виміри окупації. Саме ці дослідження й розглянуті в статті.

Автор доходить висновку, що нацистська окупація негативно позначилась на різних сферах життя тогочасного соціуму, призвела до суттєвих змін у повсякденному житті місцевого населення Центральної України. У той час для більшості на перший план виходять екзистенційні потреби, зокрема намагання зберегти власне життя та захистити своїх близьких. Стверджується, що розкриті в сучасних історіографічних дослідженнях аспекти життя населення в роки нацистської окупації становлять далеко не повну картину існування українців у зазначений період. Є питання, які потребують детального вивчення для формування уявлення про умови життя населення на окупованій ворогом території, особливості його побуту, характер повсякденного життя, шляхи розв'язання проблем для виживання в тогочасних умовах.

Ключові слова: окупаційний режим, повсякденне життя, стаття, дослідник.

Гітлерівська окупація України стала для українського народу найскладнішим випробуванням, адже завданнями керманічів «нового порядку» стали обезлюднення захопленого територіального масиву, підготовка життєвого простору для «арійського народу», яким у хворій уяві А. Гітлера та його поплічників були німці. Політика гітлерівського режиму на окупованих територіях, які розглядалися як об'єкт експлуатації, гноблення та пограбування, призвела до значних змін у практиці повсякденного життя мирного населення. Антропологізація історії актуалізує дослідження повсякденного життя задля розуміння цілісної картини історичних подій, яка мала свої особливості в різних регіонах України. Це і є завданням даної публікації.

У період розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності зазнала зміни й історична наука. Дослідникам довелось переглянути деякі аспекти висвітлення історії війни. На сучасному етапі різноманітні проблеми життя українського селянства в роки нацистської окупації досліджуються О. Потильчаком [36], О. Перехрес-

том [35], В. Ревегуком [37], Т. Нагайком [29] та ін. Питанням повсякденного життя в роки Другої світової війни та в перше повоєнне десятиліття присвятили свої дослідження Т. Вронська [8], К. Курилишин [25], Л. Ковпак [42], О. Ісайкіна [23], М. Герасимова [10], В. Кононенко [24], О. Янковська [54] та ін. У їхніх роботах з'ясовано особливості функціонування міського господарства, параметри життєвого рівня мешканців міст України, а також схарактеризовано соціокультурні аспекти побутування городян в Україні. Матеріально-побутову та соціальну сфери в післяокупаційний період у різних регіонах України досліджували С. Гальченко [9], М. Дедков [13], І. Спудка [43]. Проте в більшості з цих робіт лише побіжно окреслено стратегії виживання городян на звільнених територіях у 1943–1945 рр.

Економічний грабунок народного господарства та населення України окупантами з'ясував І. Ветров [7]. Окремі аспекти соціальної політики окупантів висвітлені в дослідженні О. Потильчака [36]. З нових позицій він розглядає підневільну працю радянських військо-

вополонених та українських селян на користь німецької держави.

С. Іванов стверджує, що на початку окупації частина населення Волині стала на шлях співпраці з німцями. Це явище було зумовлене низкою причин: поразками Червоної армії, невідповідністю офіційних радянських повідомлень становищу на фронті, прорахунками під час проведення евакуації, репресіями, недостатньою поінформованістю населення, бажанням вижити. Значний вплив на ситуацію також мали німецька пропаганда та масштабна кампанія дезінформації, розгорнута нацистською владою [22].

З цього приводу Л. Рибченко зазначає, що, якщо на початковому етапі окупації ставлення населення України до німців, за винятком радикально налаштованих окремих мешканців, можна характеризувати як стримано-очікувальне, то на 1943 р. воно трансформувалось у відверто негативне. Ті, хто постраждав від репресій та утисків радянської влади, зрозуміли безнадійність і безглуздя орієнтації на чужоземного «визволителя» [38].

О. Лисенко, Т. Заболотна, О. Маєвський характеризують політику німецького командування та загалом ситуацію, в якій опинився український народ, як досить суперечливу. Перша дихотомія полягала в тому, що Райху вкрай потрібна була здорова робоча сила. Друга дихотомія пов'язана зі зростаючими потребами Німеччини в сільськогосподарській сировині й продуктах, з одного боку, та скороченням цих ресурсів на окупованих землях, з іншого [28].

О. Яшан [55; 56; 57] та В. Стецкевич [44] у своїх дослідженнях описують окупаційну повсякденність, акцентуючи на соціально-культурному стані населення та шляхах до виживання.

Ю. Левченко показав різницю між використанням робочої сили в різних областях окупованої України. Загалом автор звертає увагу на те, що, на відміну від Німеччини, Румунія дбала про збереження «людського ресурсу», використовуючи його лише задля економічної експлуатації краю [27].

Т. Лапан підтверджує думку Ю. Левченка, акцентуючи на тому, що навіть у тих випадках, коли репатріанти РКУ поверталися до мирного життя, вони не позбувалися тавра «неблагонадійних». Автор доводить у статті, що вдома на таких робітників чекали перевірки та переслідування [26].

Т. Пастушенко наводить декілька усних історій репатріантів, у яких оповідачі, насамперед, зосереджували увагу на таких темах, які не висвітлювалися взагалі або епізодично роз-

глядалися в офіційних дослідженнях. На основі аналізу усних історій можна сформулювати уявлення про трансформації, що змінювали життя мільйонів мешканців України [34].

А. Сухих звертає увагу на те, що життя місцевого населення повністю підпорядковувалося потребам фронту, тому вся діяльність німецьких чиновників визначалася однією метою – максимальним використанням наявних ресурсів на користь Райху та утриманням у покорі підконтрольних їм жителів. Створені умови життя та бажання помститися за рідних, навпаки, ставали причиною виникнення руху опору [47]. Аналогічно, саме на появі супротиву населення акцентує увагу і М. Бривко [6].

І. Шахрайчук доводить, що на Дніпропетровщині масовою і повсюдною формою спротиву став саботаж усіх заходів окупантів, який мав різноманітні форми, зокрема: відмова від роботи на окупантів, невиконання виробничих норм, повільні темпи роботи, недбалість і випуск продукції поганої якості, прогули, крадіжки, зрив сплати різних податків та поборів тощо [50].

Деякі дослідники (Т. Заболотна [17; 18; 19], Т. Нагайко [30], О. Савицька [39], В. Яковенко [53]) акцентують увагу на повсякденному житті окремих міст. Т. Заболотна зазначає, що життя киян у перші місяці окупації зазнало суттєвих змін, оскільки це була не лише зміна влади чи режиму, а переломний момент у житті пересічних містян. Авторка констатує, що для всіх гостро стояли безальтернативні проблеми життя (забезпеченість продовольством, житлом, транспортом), на розв'язання яких спрямовувалася діяльність пересічних городян. Кожен обирав для себе подальшу поведінку та будував стратегію виживання в тих складних умовах [19]. В. Яковенко показала диференційоване ставлення нацистів до різних соціальних і національних груп населення [53]. Дослідниця стверджує, що населення намагалось пристосовуватись до реалій тогочасного життя.

В. Шевчук схарактеризував економічну політику окупантів на Черкащині, яка, на його думку, пройшла у своєму розвитку три етапи: 1) певне сприяння розвитку економіки в 1941 р.; 2) посилення економічної експлуатації в 1942 – влітку 1943 рр.; 3) жорстокі методи економічного грабунку восени 1943 – на початку 1944 рр. Внаслідок таких дій рівень економічного розвитку весь час знижувався [52].

У статті В. Нестеренко розглянуто основні причини скорочення міського населення області військової зони України: бойові дії, евакуація населення та матеріальних ресурсів і так-

тика «випаленої землі», Голокост та репресії, набори остарбайтерів. Значну увагу приділено проблемі забезпечення міського населення продовольством, оскільки, на думку автора, це було головною причиною деурбанізації в період німецької окупації [32].

У статті М. Баришполець і М. Смольницької уточнено, що, намагаючись уникнути вивезення, населення застосовувало за можливості різні практики: переховування в лісі, переїзд у сусідні села до родичів, втеча дорогою до Німеччини. Якщо ж їм не вдавалося уникнути полону, затримані опинялися на підприємствах і господарствах Райху [3].

Дослідники звертають увагу на різноманітні види покарань, що застосовувалися фактично в усіх сферах сільського життя (І. Азарх, Г. Цибуленко) [1; 48].

Місцеве населення обкладалося податками. В. Орлянський розподілив їх на три групи, перша з яких представлена грошовими зборами у вигляді сільгосподатку, самооподаткування, різних зборів, які проходили у звітах під цивільними платежами, а також платою за реєстрацію собак і одержання патентів. Другу групу податків становили різні натуральні збори. До третьої групи можна віднести м'ясозаготівельні кампанії [33]. Л. Нестеренко відзначила, що у той час існували податкові пільги для окремих категорій населення [32].

Усі вищенаведені факти наводять на думку, що без співпраці із окупантами вижити людині було вкрай важко. М. Боровик будує своє дослідження на усних переказах місцевих жителів, які співпрацювали з окупантами. Опитані ним респонденти за жодних обставин не готові розглядати свою роботу на зайнятій території як якийсь різновид колаборанства [5].

Т. Заболотня відтворює картину роботи Київської міської управи в соціальній сфері. Загальні засади нацистської політики стосовно місцевого населення, низький рівень фінансування, величезна кількість осіб, які потребували опіки й допомоги, бо ледве виживали в жорстоких умовах окупаційного повсякдення, завадили вказаним структурним одиницям міської адміністрації належним чином налагодити допомогу та підтримку соціально незахищених киян [18].

В. Гінда та І. Дерейко доводять, що корупція пронизувала усі сфери життя в окупованій Україні (це стосувалося не лише окупаційного апарату чи певної території) – вона впливала із намагання представників однієї й іншої груп вийти за межі встановлених для них воєнними обставинами меж [11].

Т. Заболотня звертає увагу на дуже важливий аспект життя місцевого населення – медицину. Автор констатує, що головними завданнями лікувальних установ періоду нацистської окупації були протидія поширенню інфекційних захворювань і підтримання працездатності населення [20]. Т. Нагайко вказує, що багато селян, що проживали у великій бідності, не могли собі дозволити відвідування лікарень навіть у крайніх випадках [29].

О. Яшан наводить приклади того, що місцеве населення зберігало традиційні форми проведення дозвілля: збираючись вечорами в чийсь хаті, молоді люди, якщо такі були на селі, спілкувалися, жартували, розповідали анекдоти, співали [49; 57].

Окремим об'єктом вивчення дослідників є певні категорії населення, як-от: жінки, неповнолітні та інтелігенція. О. Стяжкіна констатує, що обличчя окупації не було суцільно жіночим. Досвід жінок на окупованих землях був різним, нелінійним, він зумовлювався як соціально-демографічними показниками, так і особливостями окупаційного режиму, місцем проживання, наявністю чи відсутністю «своїх» чоловіків, власним вибором та усвідомленою ідентичністю жінок [45; 46].

М. Шевченко, В. Гедз здійснили дослідження «жіночих» нарративних джерел. Науковці дійшли висновку, що вони вирізняються винятковою відвертістю у змалюванні навіть найбільш драматичних подій, увагою до деталей та глибокими авторськими рефлексіями щодо пережитого, способу його представлення і значення досвіду для нащадків [51].

На сьогодні існує два напрями висвітлення життя дітей під час окупації. Перший напрям репрезентує Д. Слободинський, який стверджує, що становище дітей у період гітлерівської окупації України було нестерпним. Вони були найменш захищеною ланкою суспільства, чим завжди намагалися скористатися нацистські загарбники [41].

Г. Голиш та Л. Голиш стверджують, що діти й підлітки відігравали активну роль у боротьбі з нацистами. Відсутність досвіду боротьби та дитяча безпосередність ставали причинами їхньої масової загибелі під час виконання завдань. Але автори наголошують, що причиною трагедій було, насамперед, прагнення керівництва осередків руху опору домогтися позитивного результату будь-якою ціною [13; 14].

Стан інтелігенції у роки окупації досліджували Л. Бідоcha [4], В. Гінда [12], О. Салата [40], Т. Заболотна [21]. Дослідники вказують на

причини співпраці цієї верстви населення з окупантами, які фактично не відрізнялись від мотивів інших груп соціуму. «Новий порядок» видозмінив організацію повсякденного життя інтелігенції, нав'язуючи їй моделі поведінки, спрямовані на суто фізіологічне виживання.

Отже, нацистська окупація негативно позначилась на різних сферах життя тогочасного соціуму, призвела до суттєвих змін у повсякденному житті місцевого населення Центральної України. У той час для більшості на перший план виходять екзистенційні потреби, зо-

крема, намагання зберегти власне життя та захистити своїх близьких. Різноманітні аспекти життя населення в роки нацистської окупації, розкриті сучасними дослідниками, становлять далеко не повну картину існування українців у зазначений період. Водночас існує чималий спектр проблем, які потребують детального вивчення для формування цілісного уявлення про життя людей на окупованій ворогом території, зокрема особливості їхнього побуту, шляхи розв'язання проблем, що поставали в тогочасних умовах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Азарх І. Повсякденна діяльність сільських старост і поліцаїв чернігівської області 1941–1943 рр. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2015. Вип. 17. С. 86–103.
2. Азарх І. Повсякденне життя сільського населення Чернігівщини 1941–1943 рр. (за матеріалами Державного архіву Чернігівської області). *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2013. Вип. 16. С. 47–56.
3. Баришполець М. Смольницька М. Друга світова війна як подія і пам'ять в житті окремого населеного пункту: на прикладі історії села Головурів *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2017. Вип. 19. С. 209–226.
4. Бідоча Л.М. Українська інтелігенція в період німецької окупації: соціальний портрет та історична доля. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2008. Вип. 11. С. 72–82.
5. Боровик М. Колаборація і колаборанти в повсякденному сприйнятті мешканців України (на матеріалах усної історичної проекту «Україна в роки Другої світової війни: повсякденний досвід виживання»). *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2013. Вип. 16. С. 156–167.
6. Бривко М. Нацистський окупаційний режим у місті Сніжне. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2015. Вип. 17. С. 104 – 118.
7. Ветров І. Стан промисловості УРСР на початку нацистської окупації. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2008. Вип. 11. С. 82–87.
8. Вронська Т.В. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 2009. 486 с.
9. Гальченко С.І. Міське населення Центральних областей України в умовах нормованого постачання (1943–1947 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Черкаси, 2007.
10. Герасимова М. С. Вплив радянської торгівлі на повсякденне життя населення Донбасу в 1945–1953 рр. *Наука. Релігія. Суспільство.* 2011. № 2. С. 42–47.
11. Гінда В., Дерейко І. Корупція в Райхскомісаріаті Україна: маловивчена сторінка окупаційної дійсності. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2011. Вип. 14. С. 175–186.
12. Гінда В.В. Українська інтелігенція в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Історія. 2008. Вип. XIV. С. 244–250.
13. Голиш Г. М. Трагедія неповнолітніх жителів Черкаського краю в умовах нацистського окупаційного режиму 1941–1944 рр. *Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів.* Черкаси : Вертикаль, 2013. С. 84–90.
14. Голиш Г. М., Голиш Л. Г. Діти і підлітки черкаського краю – учасники антинацистського руху опору в роки Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. *Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів.* Черкаси : Вертикаль, 2013. С. 90–102.
15. Дедков М. В., Спудка І. М. Стан та динаміка соціальної сфери на території Запорізької області у 1943–1945 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2014. Вип. 38. С. 164–168.
16. Етвуд Л. Жінка під час Великої Вітчизняної Війни. *Гендерні дослідження, проект «Донбаські студії».* Київ, 2015. С. 85–100.
17. Заболотна Т. Джерела вивчення повсякденного життя міської інтелігенції в роки нацистської окупації (на прикладі Києва). *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2011. Вип. 14. С. 23–36.

18. Заболотна Т. Діяльність Київської міської управи в соціальній сфері в початковий період окупації (за матеріалами преси). *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2015. Вип. 17. С. 119–151.
19. Заболотна Т. Повсякденне життя киян в умовах нацистської окупації (вересень-грудень 1941 р.) *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2008. Вип. 11. С. 107–116.
20. Заболотна Т. Санітарно-епідеміологічна ситуація та медичне обслуговування цивільного населення України в роки нацистської окупації (за матеріалами окупаційної преси). *Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст.* 2016. Вип. 18. С. 56–98.
21. Заболотна Т. Умови праці міської інтелігенції України в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2012. Вип. 15. С. 135–151.
22. Іванов С. Морально-психологічні настрої населення Волині в роки німецької окупації (1941–1944). *Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство. Зб. наук. праць.* К., 2014. С. 352–363.
23. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01. К., 2006. 20 с.
24. Кононенко В. В. Повсякденне життя євреїв Поділля у І половині ХХ століття: зміна статусу на тлі суспільно-політичних подій. *Інтелігенція і влада.* Серія : Історія. 2015. Вип. 32. С. 210–223.
25. Курилишин К. М. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами української легальної преси : монографія. Л., 2010. 328 с.
26. Лапан Т. Особливості спогадів жителів Західної України про рабську та примусову працю в нацистській Німеччині. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2009. Вип. 12. С. 73–86.
27. Левченко Ю. Особливості використання «людського ресурсу» в адміністративно-територіальних одиницях України в роки окупації. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал.* 2013 (2). С. 58–67.
28. Лисенко О., Заболотна Т., Маєвський О. Терор голодом: нацистська окупаційна політика в Україні (1941–1944 рр.). *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал.* Вип. 4 (18). К., 2017. С. 61–92.
29. Нагайко Т. Життя селян на окупованій території України в роки Другої світової війни (за матеріалами центральних областей). *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2008. Вип. 11. С. 148–165.
30. Нагайко Т. Переяслав у добу війни: 1941–1945 рр. *Переяславський літопис.* 2018. Вип.13. С. 243–251.
31. Нестеренко В.А. Фактори деурбанізації в областях військової зони України (1941–1943 рр.). *Сумський історико-архівний журнал.* 2014. Вип. XXIII. С. 74–80.
32. Нестеренко Л. Село Іванківці Срібнянського району Чернігівської області в роки нацистської окупації (вересень 1941 – вересень 1943 рр.) *Друга світова війна та долі мирного населення у Східній Європі. Матеріали міжнародної наукової конференції пам'яті Митрополита Андрея Шептицького, 30 листопада – 1 грудня 2015 року.* К.: Дух і Літера, 2016. С. 231–252.
33. Орлянський В. С. Соціально-економічне життя Веселівської сільської управи у період німецької окупації (1941–1943 рр.). *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянини.* Запоріжжя, 2012. Вип. 29. С. 21–30.
34. Пастушенко Т. Будні нацистської окупації України у спогадах колишніх оstarбайтерів. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2008. Вип. 11. С. 166–175.
35. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в 1943–1945 рр.: проблеми та результати відбудови. *Український історичний журнал.* 2010. № 3. С. 92–109.
36. Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації : дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 1999. 205 с.
37. Ревегук В. Полтавщина під німецькою окупацією (1941–1943): нариси історії. Полтава : Дивосвіт, 2015. 388 с.
38. Рибченко Л. Морально-психологічний стан населення Лівобережної України в 1941–1943 рр. та його ставлення до радянських військових мобілізацій. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал.* 2013. Вип. 1. С. 127–150.
39. Савицька О. Повсякденне життя населення Чернігова в умовах війни: між окупаційним режимом і радянською владою (1943–1945 рр.). *Друга світова війна та долі мирного населення у Східній Європі. Матеріали міжнародної наукової конференції пам'яті Митрополита Андрея Шептицького, 30 листопада – 1 грудня 2015 року.* К.: Дух і Літера, 2016. С. 384–404.
40. Салата О.О. Становище української інтелігенції в умовах німецько-фашистської окупації 1941–1944 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені*

Михайла Коцюбинського. Вип. XIV. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2008. С. 250–253.

41. Слободинський Д. Життя дітей у період гітлерівської окупації України. *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. 2016. Вип. 14. С. 37–55.
42. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. 250 с.
43. Спудка І. Німецька окупаційна політика у соціокультурній сфері на території Запорізької області. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 98–100.
44. Стецкевич В. Людність Наддніпрянщини в добу окупації: деякі аспекти буття і виживання. *Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст.* 2010. Вип. 13. С. 125–136.
45. Стяжкіна О.В. Жінки України в повсякденні окупації: відмінності сценаріїв, інтенції й ресурси виживання. *Український історичний журнал*. 2015. Вип. 2 (№ 521). С. 42–66.
46. Стяжкіна О. Жінки України в повсякденні окупації: фактори відмінності сценаріїв й досвідів. *Гендерні дослідження, проект «Донбаські студії»*. Київ, 2015. С. 69–82.
47. Сухих А. Населення Звягеля у дзеркалі урядових оголошень та розпоряджень (1942–1943 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острогор : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. Вип. 24. С. 84–90.
48. Цибуленко Г. В. Окупаційний режим за матеріалами фонду р–1520 – сільські управи Державного архіву Херсонської області. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини*. Запоріжжя, 2012. Вип. 29. С. 15–20.
49. Шаповаленко Є. Ю. Торговельні та обмінні відносини в окупаційній повсякденності селян Чернігівщини у 1941–1943 рр. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К. : Гілея, 2017. Вип. 126 (11). С. 53–57.
50. Шахрайчук І. А. Пасивний спротив населення Дніпропетровщини нацистському окупаційному режиму в роки Другої світової війни. *Гуманітарний журнал*. 2015. Вип. 1–2. С. 3–11.
51. Шевченко М. Ю., Гедз В. А. Жіноцтво в окупованому Києві (за матеріалами фондів Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»). *Архіви України*. 2014. № 4–5. С. 256–273.
52. Шевчук В. В. Особливості господарства Черкащини в часи німецько-фашистської окупації. *Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів*. Черкаси : Вертикаль, 2013. С. 111–124.
53. Яковенко В. Ю. Життя та побут житомирян під час нацистської окупації (липень 1941 – грудень 1943 рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 33. С. 179–189.
54. Янковська О. Соціально-побутова сфера життя громадян УРСР як відбиток пріоритетів держави від початку повоєнної відбудови до кінця «відлиги». *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2014. Вип. 19. С. 20–53.
55. Яшан О. Життя в окупації: між терором та людяністю. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 2. С. 128–133.
56. Яшан О. О. Окупаційна повсякденність: соціально-культурний аспект. *Гуманітарний вісник : всеукр. зб. наук. праць*. Черкаси : ЧДТУ, 2015. Вип. 6. С. 149–158.
57. Яшан О. Повсякденне життя селян під час нацистської окупації 1941–1944 рр. (на матеріалах Центрального регіону України). *Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство. Зб. наук. праць*. К.: Інститут історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, 2014. С. 408–417.

REFERENCE

1. Azarkh I. Povsiakdenna diialnist silskykh starost i politsaiv chernihivskoi oblasti 1941–1943 rr. [Everyday activity of rural heads and policaiv of the Tchernihiv area of 1941–1943 rr.] *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. Vol. 17, pp. 86–103.
2. Azarkh I. Povsiakdenne zhyttia silskoho naseleння Chernihivshchyny 1941–1943 rr. (za materialamy Derzhavnogo arkhivu Chernihivskoi oblasti). [Everyday life of rural population of Chernihiv 1941–1943 (after materials of the Record office of the Chernihiv area).] *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2013. Vol. 16, pp. 47–56.
3. Baryshpolets M. Smolnitska M. Druha svitova viina yak podiia i pamiat v zhytti okremoho naselenoho punktu: na prykladi istorii sela Holovuriv. [The second world war as event and memory is in life

- of the inhabited item: on the example of history of village of Golovuriv]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2017. Vol. 19, pp. 209–226.
4. Bidocha L.M. Ukrainiska intelihtentsiia v period nimetskoï okupatsii: sotsialnyi portret ta istorychna dolia. [Ukrainian intelligentsia during the German occupation: a social portrait and historical destiny.] *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K., 2008. Vol. 11, pp. 72–82.
 5. Borovyk M. Kolaboratsiia i kolaboranty v povsiakdennomu spryiniatti meshkantsiv Ukrainy (na materialakh usnoistorychnoho proektu «Ukraina v roky Druhoï svitovoi viiny: povsiakdennyi dosvid vyzyhivannia»). [Collaboration and Collaborators in the daily perception of the inhabitants of Ukraine (on the materials of the oral history project «Ukraine during the Second World War: the daily experience of survival»)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2013. Vol. 16, pp. 156–167.
 6. Bryvko M. Natsyystskyi okupatsiinyi rezhym u misti Snizhne. [Nazi occupation regime in the city of Snizhne]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2015. Vol. 17, pp. 104–118.
 7. Vietrov I. Stan promyslovosti URSR na pochatku natsyystskoï okupatsii. [The state of the Ukrainian SSR at the beginning of the Nazi occupation.] *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2008. Vol. 11, pp. 82–87.
 8. Vronska T.V. Zaruchnyky totalitarnoho rezhymu: represii proty rodyn «vorohiv narodu» v Ukraini (1917–1953 rr.). [Hostages of the totalitarian regime: repressions against the families of «enemies of the people» in Ukraine (1917–1953).] K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009. 486 p.
 9. Halchenko pp.I. Miske naselennia Tsentralnykh oblastei Ukrainy v umovakh normovanoho postachannia (1943–1947 rr.) [Urban population of the Central regions of Ukraine in the conditions of standardized supply (1943–1947 gg.)] : dys.... kand. ist. nauk: 07.00.01. Cherkasy, 2007.
 10. Herasymova M. Vplyv radianskoï torhivli na povsiakdenne zhyttia naselennia Donbasu v 1945–1953 rr. [The influence of Soviet trade on the daily life of the population of Donbas in 1945–1953.] *Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – Science. Religion. Society*. 2011. № 2, pp. 42–47.
 11. Hinda V., Dereiko I. Koruptsiia v Raikhskomisariati Ukraina: malovyvchena storinka okupatsiinoï diisnosti. [Corruption in the Reichskommissariat Ukraine: A poorly-studied page of occupational reality]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. Kyiv? 2011. Vol. 14, pp. 175–186.
 12. Hinda V.V. Ukrainiska intelihtentsiia v period nimetskoï okupatsii (1941–1944 rr.). [Ukrainian intelligentsia during the German occupation]. *Naukovizapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. – Scientific notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky*. Serii: Istorii. Vol. XIV. 2008, pp. 244–250.
 13. Holysh H. M. Trahediia nepovnolitnykh zhyteliv Cherkaskoho kraiu v umovakh natsyystskoï okupatsiinoï rezhymu 1941–1944 rr. [Tragedy of minors living in Cherkassy region under the conditions of the Nazi occupation regime of 1941–1944.]. *Ne pidliahaie zabuttiu: natsyystskyi okupatsiinyi rezhym na Cherkashchyni (1941–1944): zbirnyk naukovykh statei, dokumentiv, materialiv ta spohadiv – Not forgotten: the Nazi occupation regime in Cherkassy region (1941–1944): a collection of scientific arti*. Cherkasy : Vertykal, 2013, pp. 84–90.
 14. Holysh H. M., Holysh L. H. Dity i pidlitky cherkaskoho kraiu – uchasnyky antynatsyystskoï rukhu oporu v roky Velykoï vitchyznianoï viiny 1941–1945 rr. [Children and adolescents of the Cherkassy region are participants of the anti-Nazi resistance movement during the Great Patriotic War of 1941–1945.] / *Ne pidliahaie zabuttiu: natsyystskyi okupatsiinyi rezhym na Cherkashchyni (1941–1944): zbirnyk naukovykh statei, dokumentiv, materialiv ta spohadiv – Not forgotten: the Nazi occupation regime in Cherkassy region (1941–1944): a collection of scientific arti*. Cherkasy : Vertykal, 2013, pp. 90–102.
 15. Diedkov M. V., Spudka I. M. Stan ta dynamika sotsialnoi sfery na terytorii Zaporizkoï oblasti u 1943–1945 rr. [The state and dynamics of the social sphere on the territory of the Zaporizhzhya region in 1943–1945]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhya National University*. 2014. Vol. 38, pp. 164–168.
 16. Etvud L. Zhinka pid chas Velykoï Vitchyznianoï Viiny. [Woman during the Great Patriotic War]. *Henderni doslidzhennia, proekt «Donbaski studii».* – *Gender studies, Donbass Studios project*, Kyiv, 2015, pp. 85–100.

17. Zabolotna T. Dzherela vyvchennia povsiakdennoho zhyttia miskoi intelihtentsii v roky natsystskoi okupatsii (na prykladi Kyieva). [Sources for studying the everyday life of urban intelligentsia during the Nazi occupation (for example, Kyiv).] *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. Vol. 14, pp. 23–36.
18. Zabolotna T. Diialnist Kyivskoi miskoi upravy v sotsialnii sferi v pochatkovyi period okupatsii (za materialamy presy). [Activities of the Kyiv City Council in the social sphere during the initial period of occupation (based on the press materials)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. Vol. 17, pp. 119–151.
19. Zabolotna T. Povsiakdenne zhyttia kyian v umovakh natsystskoi okupatsii (veresen–hruden 1941 r.). [Everyday life of Kiev in conditions of Nazi occupation (September–December 1941)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. Vol. 11, pp. 107–116.
20. Zabolotna T. Sanitarno-epidemiolohichna sytuatsiia ta medychne obsluhovuvannia tsyvilnoho naselennia ukrainy v roky natsystskoi okupatsii (za materialamy okupatsiinoi presy). [Sanitary and epidemiological situation and medical care of the civilian population of Ukraine during the Nazi occupation (based on the materials of the occupation press)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2016. Vol. 18, pp. 56–98.
21. Zabolotna T. Umovy pratsi miskoi intelihtentsii ukrainyv roky natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [The working conditions of the urban intelligentsia of Ukraine during the years of the Nazi occupation (1941–1944)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. Vol. 15, pp. 135–151;
22. Ivanov S. Moralno-psykhologichni nastroi naselennia Volyni v roky nimetskoï okupatsii (1941–1944). [Moral-psychological mood of the population of Volyn during the German occupation (1941–1944).] *Borotba za Ukrainu v 1943–1944 rr.: vlada, zbroini syly, suspilstvo. Zb. nauk. prats – The struggle for Ukraine in 1943–1944: power, armed forces, society. Collection of scientific works*. K., 2014, pp. 352–363.
23. Isaikina O. D. Pobut i dozvillia miskoho naselennia Ukrainy v povoiennyi period (1945–1955 rr.) [Life and leisure of the urban population of Ukraine in the postwar period (1945–1955).]: avtoref. dys... kand. ist. nauk : 07.00.01. K., 2006. 20 p.
24. Kononenko V. V. Povsiakdenne zhyttia yevreiv Podillia u I polovyni XX stolittia: zmina statusu na tli suspilno-politychnykh podii [Casual life of Jews in Podolia in the first half of the 20th century: change of status in the context of social and political events]. *Intelihtentsiia i vlada – Intellectuals and power*. Serii : Istorii. 2015. Vol. 32, pp. 210–223.
25. Kurylyshyn K. M. Ukrainske zhyttia v umovakh nimetskoï okupatsii (1939–1944 rr.): za materialamy ukrainskoï lehalnoi presy [Ukrainian life in the conditions of the German occupation (1939–1944): on the materials of the Ukrainian legal press]: monohrafiia. L., 2010. 328 p.
26. Lapan T. Osoblyvosti spohadiv zhyteliv zakhidnoi ukrainy pro rabsku ta prymusovu pratsiuv natsystskii nimechchyni. [Features of the memoirs of western Ukrainians about slavery and forced labor in Nazi Germany]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009. Vol. 12, pp. 73–86.
27. Levchenko Yu. Osoblyvosti vykorystannia «liudskoho resursu» v administratyvno-terytorialnykh odynytysiakh Ukrainy v roky okupatsii [Features of the use of «human resources» in the administrative-territorial units of Ukraine during the years of occupation]. *Viiskovo-istorychnyi merydian. Elektronnyi naukovyi fakhovy zhurnal – Military Historical Meridian. Electronic Scientific Specialty Magazine*. 2013 (2), pp. 58–67.
28. Lysenko O., Zabolotna T., Maievskiy O. Teror holodom: natsystska okupatsiina polityka v Ukraini (1941–1944 rr.) [Terror Famine: Nazi Occupation Policy in Ukraine (1941–1944)]. *Viiskovo-istorychnyi merydian. Elektronnyi naukovyi fakhovy zhurnal – Military Historical Meridian. Electronic Scientific Specialty Magazine*. Vol. 4 (18). K., 2017, pp. 61–92.
29. Nahaiko T. Zhyttia selian na okupovanii terytorii ukrainy v roky druhoi svitovoi viiny (za materialamy tsentralnykh oblastei). [The life of peasants in the occupied territory of Ukraine during the Second World War (based on materials from the central regions)]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk.*

- Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. Vol. 11, pp. 148–165.*
30. Nahaiko T. Pereiaslav u dobu viiny: 1941–1945 rr. [Pereiaslav during the war: 1941–1945]. *Pereiaslavskiy litopys – Pereiaslav Chronicle*. 2018. Vol. 13, pp. 243–251.
 31. Nesterenko V.A. Faktory deurbanizatsii v oblastiakh viiskovoi zony Ukrainy (1941–1943 rr.). [Factors deurbanization in the areas of the military zone of Ukraine (1941–1943 biennium)]. *Sumskiy istoryko-arkhivnyi zhurnal – Sumy Historical and Archival Magazine*. 2014. Vol. XXIII, pp. 74–80.
 32. Nesterenko L. Selo Ivankivtsi Sribnianskoho raionu Chernihivskoi oblasti v roky natsytskoi okupatsii (veresen 1941 – veresen 1943 rr.) [Ivankiv Village in the Sribnyansky District of Chernihiv Oblast during the Nazi Occupation (September 1941 – September 1943)]. *Druha svitova viina ta doli myrnoho naseleattia u skhidnii yevropi. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii pamiati Mytropolyta Andreia Sheptytskoho, 30 lystopada – 1 hrudnia 2015 roku – World War II and the fate of the civilian population in eastern*. K.: Dukh i Litera, 2016, pp. 231–252.
 33. Orlianskyi V. S. Sotsialno–ekonomichne zhyttia Veselivskoi silskoi upravly u period nimetskoi okupatsii (1941–1943 rr.). [Socio-economic life of Veselivsky village council during the period of German occupation (1941–1943)]. *Kulturolohichniy visnyk: Naukovo-teoretychniy shchorichnyk Nyzhnoi Naddnyprianshchyny – Culturological Bulletin: Scientific and Theoretical Yearbook of the Lower Dnieper*. Zaporizhzhia, 2012. Vol. 29, pp. 21–30.
 34. Pastushenko T. Budni natsytskoi okupatsii ukrainy u spohadakh kolyshnykh ostarbaiteriv [The Futurist Nazi occupation of Ukraine in the memories of the former Ostarbeiter]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles*. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2008. Vol. 11, pp. 166–175.
 35. Perekhrest O. H. Silske hospodarstvo Ukrainy v 1943–1945 rr.: problemy ta rezultaty vidbudovy [Agriculture of Ukraine in 1943–1945: problems and results of reconstruction]. *Ukrainskyi istorychniy zhurnal – Ukrainian Historical Magazine*. 2010. № 3, pp. 92–109.
 36. Potylchak O. V. Ekspluatatsiia trudovykh resursiv Ukrainy hitlerivskoiu Nimechchynoiu u roky okupatsii [Exploitation of the labor resources of Ukraine by Hitler's Germany during the occupation: essays of history]: dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. K. : Natpp.ped. un-t im. M.Drahomanova, 1999. 205 p.
 37. Revehuk V. Poltavshchyna pid nimetskoiu okupatsiieiu (1941–1943): narysy istorii [Poltava region under the German occupation (1941–1943): essays of history]. Poltava : Dyvosvit, 2015. 388 p.
 38. Rybchenko L. Moralno-psykholohichniy stan naseleattia Livoberezhnoi Ukrainy v 1941–1943 rr. ta yoho stavlennia do radianskykh viiskovykh mobilizatsii. [Moral-psychological state of the population of the Left-Bank Ukraine in 1941–1943 and its relation to the Soviet military mobilization] *Viiskovo-istorychniy merydian. Elektronnyi naukovyi fakhoviy zhurnal – Military Historical Meridian. Electronic Scientific Specialty Magazine*. 2013. Vol. 1, pp. 127–150.
 39. Savutska O. Povsiakdenne zhyttia naseleattia Chernihova v umovakh viiny: mizh okupatsiinym rezhymom i radianskoiu vladoiu (1943–1945 rr.). [Daily life of the Chernigov population in a war: between the occupation regime and the Soviet authorities (1943–1945)]. *Druha svitova viina ta doli myrnoho naseleattia u skhidnii yevropi. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii pamiati Mytropolyta Andreia Sheptytskoho, 30 lystopada – 1 hrudnia 2015 roku – World War II and the fate of the civilian population in eastern*. K.: Dukh i Litera, 2016, pp. 384–404.
 40. Salata O.O. Stanovyshche ukrainskoi intelihentsii v umovakh nimetsko–fashytskoi okupatsii 1941–1944 rr. [The Situation of the Ukrainian Intelligentsia in the Conditions of the Nazi Occupation of 1941–1944]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. – Scientific notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky*. Serii: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats. Vinnytsia, 2008. Vol. XIV, pp. 250–253.
 41. Slobodynskyi d. Zhyttia ditei u period hitlerivskoi okupatsii ukrainy [The life of children during the Nazi occupation of Ukraine]. *Viiskovo-istorychniy merydian. Elektronnyi naukovyi fakhoviy zhurnal – Military Historical Meridian. Electronic Scientific Specialty Magazine*. 2016. Vol. 14, pp. 37–55.
 42. Kovpak L. V. Sotsialno-pobutovi umovy zhyttia naseleattia Ukrainy v druhii polovyni KhKh st. (1945–2000 rr.). [Social and living conditions of life of the population of Ukraine in the second half of the twentieth century. (1945–2000)]. K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. 250 p.
 43. Spudka I. Nimetska okupatsiina polityka u sotsiokulturnii sferi na terytorii Zaporizkoi oblasti [German occupation policy in the socio-cultural sphere on the territory of the Zaporozhye region]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*. 2013. № 75, pp. 98–100.
 44. Stetskevych V. Liudnist Naddnyprianshchyny v dobu okupatsii: deiaki aspekty buttia i vyzhyvannia [Humanity of the Dnieper in the period of occupation: some aspects of being and survival].

- Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. Statei. – Pages of Military History of Ukraine: a collection of scientific articles.* K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. Vol.13, pp. 125–136.
45. Stiazhkina O.V. Zhinky Ukrainy v povsiakdenni okupatsii: vidminnosti stsenariiv, intentsii y resursy vyzhyvannia. [Women of Ukraine in daily occupation: differences in scenarios, intentions and survival resources]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Magazine.* 2015. Vol. 2 (№ 521), pp. 42–66.
 46. Stiazhkina O. Zhinky Ukrainy v povsiakdenni okupatsii: faktory vidminnosti stsenariiv y dosvidiv [Women of Ukraine in daily occupation: factors of differences in scenarios and experiences]. *Henderni doslidzhennia, proekt «Donbaski studii».* – *Gender studies, Donbass Studios project.* Kyiv, 2015, pp. 69–82.
 47. Sukhykh A. Naselennia zviahelia u dzerkali uriadovykh oholoshen ta rozporiadzhen (1942–1943 rr.) [Shelter population in the mirror of government ads and orders (1942–1943)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy».* Serii «Istorychni nauky». Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2015. Vol. 24, pp. 84–90.
 48. Tsybulenko h. V. Okupatsiinyi rezhym za materialamy fondu r–1520 – silski upravy derzhavnogo arkhivu khersonskoi oblasti [The occupation regime on the materials of the fund p–1520 – rural councils of the State Archives of Kherson region]. *Kulturolohichniy visnyk: Naukovo-teoretychniy shchorichnyk Nyzhnoi Naddniprianshchyny – Culturological Bulletin: Scientific and Theoretical Yearbook of the Lower Dnieper.* Zaporizhzhia, 2012. Vol. 29, pp. 15–20.
 49. Shapovalenko Ye. Yu. Torhovelni ta obminni vidnosyny v okupatsiinii povsiakdennosti selian Chernihivshchyny u 1941–1943 rr. [Trade and exchange relations in the occupation everyday life of the peasants of Chernihiv region in 1941–1943.]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin. Zbirnyk naukovykh prats.* K. : Hileia, 2017. Vol. 126 (11), pp. 53–57.
 50. Shakhraichuk I. A. Pasyvnyi sprotyv naseleennia Dnipropetrovshchyny natsystskomou okupatsiinomu rezhymu v roky druhoi svitovoi viiny [Passive resistance of the population of Dnipropetrovsk to the Nazi occupation regime during the Second World War]. *Humanitarnyi zhurnal – Humanitarian Journal.* 2015. Vol. 1–2, pp. 3–11.
 51. Shevchenko M. Yu., Hedz V. A. Zhinotstvo v okupovanomu Kyievi (za materialamy fondiv Memorialnoho kompleksu «Natsionalnyi muzei istorii Velykoi Vitchyznianoï viiny 1941–1945 rokiv») [Women in Occupied Kiev (based on materials from the Memorial Complex «National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941–1945»)]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine.* 2014. № 4–5, pp. 256–273.
 52. Shevchuk V. V. Osoblyvosti hospodarstva Cherkashchyny v chasy nimetsko-fashystskoi okupatsii [Features of the economy of Cherkasy region in times of German fascist occupation]. *Ne pidliahaie zabuttiu: natsyystskiy okupatsiinyi rezhym na Cherkashchyni (1941–1944): zbirnyk naukovykh statei, dokumentiv, materialiv ta spohadiv – Not forgotten: the Nazi occupation regime in Cherkassy region (1941–1944): a collection of scientific arti.* Cherkasy : Vertykal, 2013, pp. 111–124.
 53. akovenko V. Yu. Zhyttia ta pobut zhytomyrian pid chas natsyystskoi okupatsii (lypen 1941 – hruden 1943 rr.) [Life and Life of Zhytomyrs during the Nazi Occupation (July 1941 – December 1943)]. *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats – Pages of history: a collection of scientific works.* 2012. Vol. 33, pp. 179–189.
 54. Iankovska O. Sotsialno-pobutova sfera zhyttia hromadian URSS yak vidbytok prioritytetiv derzhavy vid pochatku povoiennoi vidbudovy do kintsia «vidlyhy» [The social and everyday life of the citizens of the Ukrainian SSR as a reflection of the priorities of the state from the beginning of post-war reconstruction to the end of the «thaw»]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka – Ukraine XX century: culture, ideology, politics.* 2014. Vol. 19, pp. 20–53.
 55. Iashan O. Zhyttia v okupatsii: mizh terorom ta liudianistiu [Life in occupation: between terror and humanity]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University.* 2016. № 2, pp. 128–133.
 56. Iashan O. O. Okupatsiina povsiakdennist: sotsialno-kulturnyi aspekt [Occupation routine: socio-cultural aspect]. *Humanitarnyi visnyk : vseukr. zb. nauk. prats – Humanitarian Herald: All-Ukrainian collection of scientific works.* Cherkasy : ChDTU, 2015. Vol. 6, pp. 149–158.
 57. Iashan O. Povsiakdenne zhyttia selian pid chas natsyystskoi okupatsii 1941–1944 rr. (na materialakh Tsentralnoho rehionu Ukrainy). [Daily life of peasants during the Nazi occupation of 1941–1944 (on materials of the Central region of Ukraine)] *Borotba za Ukrainu v 1943–1944 rr.: vlada, zbroini syly, suspilstvo. Zb. nauk. prats. – The struggle for Ukraine in 1943–1944: power, armed forces, society. collection of scientific works.* K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Memorialnyi kompleks

**A HUMAN UNDER NAZI OCCUPATION OF UKRAINE:
MODERN NATIONAL HISTORIOGRAPHY**

Hitler occupation of Ukraine became the most difficult challenge for the Ukrainian people as the «new order» leaders' aim was to eliminate the population of captured territories, to prepare a living space for the «Aryan people» whom Hitler and his ascendants considered the Germans to be. The policy of the Nazi regime on the occupied territories, which were regarded as an object of exploitation, oppression and robbery, led to significant changes in the practice of everyday life of the civilian population.

History becomes more anthropological and it encourages the study of everyday life in order to understand holistic picture of historical events. This picture had its own peculiarities in different regions of Ukraine. In the Soviet period the issues of everyday life in occupied areas were considered fragmentarily, with the main focus on the other images – the nationwide struggle against the invaders, the moral and political unity of the Ukrainian people, the leading role of the party in fighting back the occupiers, etc. In fact, modern national scientists had to study the problem of anthropological measurements of occupation from scratch. However, in recent decades in Ukraine there has appeared a lot of historical research, the subject of which is the anthropological defining of occupation. These studies are being considered in the given article.

A particular subject of research and this publication as well is certain categories of population: women, minors and intelligentsia. The existence of these categories of people in occupation has certain features that researchers disclose from different, often opposite, points of view.

At the present stage various aspects of the Ukrainian peasantry life during the years of Nazi occupation are investigated by O. Potylchak, O. Perekhrest, V. Revehuk, T. Nagayko and others. The works of T. Vronska, K. Kurylyshyn, L. Kovpak, O. Isaikin, M. Herasimov, V. Kononenko, A. Yankovska and others were dedicated to the everyday life issues in the years of the Second World War and in the first post-war decade.

The material, household and social spheres in the post-occupation period in different regions of Ukraine were studied by S. Galchenko, M. Dedkov, I. Spudka. However, in most of these works, the strategies of town people's survival in the liberated territories in 1943–1945 are briefly outlined. Some researchers (T. Zabolotna, T. Nahayko, O. Savitska, V. Yakovenko) emphasize the everyday life of individual cities.

I. Vetrov researched the economic robbery of the national economy and the population of Ukraine by invaders. Some aspects of the social policy of occupiers are highlighted in the study of O. Potylchak.

M. Shevchenko, V. Hedz conducted a study of «female» narrative sources. Nowadays there are two directions of coverage of children lives during the occupation. The first direction is represented by D. Slobodynsky, who assumes that the state of children during the Nazi occupation of Ukraine was unbearable. H. Holysh and L. Holysh consider that children and teens played a very active role in the struggle against the Nazis. The state of the intelligentsia during the occupation was studied by L. Bidocha, V. Hinda, O. Salata, T. Zabolotna. The researchers point to the reasons of cooperation of this segment of the population with the occupants, which in fact did not differ from the motives of other groups of society.

The author comes to the conclusion that the Nazi occupation had a negative impact on the various spheres of life of the society at that time, which led to significant changes in the everyday life of the local population of Central Ukraine. At that period the majority of people tried to fulfill their existential needs, for example to preserve their own lives and protect their loved ones in particular.

The author comes to the conclusion that the aspects of people's life during the Nazi occupation, disclosed by the authors in modern historiography, constitute a far-incomplete picture of Ukrainians' life during this period. There are issues that require a detailed study and analysis of researchers in order to imagine life and daily realities on the occupied territory and what problems they had to deal with in order to survive in those conditions. There is a considerable spectrum of problems associated with the occupational routine, which requires a detailed study and analysis of researchers and it allows to make a coherent picture of living conditions on the occupied territories of Ukraine.

Keywords: occupation regime, everyday life, article, researcher.

До редакції надійшла 12.10.2018.